

AKDENİZ'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE STRATEJİSİ*

Sustainable Development And Strategy In The Mediterranean Region

Ayşe KAYA DÜNDAR

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı
akdundar15@gmail.com

Dündar Kaya, A. (2017). "Akdeniz'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Stratejisi", Vol:3, Issue:11; pp:189 -199
(ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

02/05/2017

Makale Yayın Kabul Tarihi

The Published Rel. Date

25/05/2017

Anahtar Kelimeler

Barselona Sözleşmesi,
Akdeniz Sürdürülebilir
Kalkınma Komisyonu
(ASKK), Akdeniz
Sürdürülebilir Kalkınma
Stratejisi (ASKS), Akdeniz
Eylem Planı (AEP) İklim
Değişikliği.

Keywords

Barcelona Convention,
Mediterranean
Commission of Sustainable
Development (MCSD),
Mediterranean Strategy of
Sustainable Development
(MSSD), Mediterranean
Action Plan (MAP), Climate
Change

JEL Kodları: - -

ÖZ

1976 yılında kabul edilen Barselona Sözleşmesi, 1995 yılında yeniden düzenlenmiş ve bu kapsamda da Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (ASKK) oluşturulması kararlaştırılmıştır.

ASKK, Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınma konuları ile ilgili çalışarak, bölgesel sürdürülebilir kalkınma stratejisi oluşturmak ve ilgili uygulamalarda destek sağlamak amacını taşımaktadır (Mengi ve Algan, 2003: 117).

2005 yılında hazırlanan Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (ASKS), 2013 yılında değerlendirilerek revize edilmiştir. Yeni strateji, 9-12 Şubat 2016 tarihleri arasında yapılan 19. Taraflar Toplantısı'nda (COP19) karara bağlanmıştır.

Makalede, AEP çalışmasının diğer uluslararası çalışmalarda örnek teşkil edebilmesi için hazırlanan detaylar değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda, ASKK katılımcıları, yapısı ile çalışma usul ve esaslarının değinilmiştir. Ayrıca, Akdeniz Eylem Planı (AEP) çalışmalarının komisyon ve strateji üzerindeki etkileri, Akdeniz'de kalkınma süreci ile sürdürülebilir kalkınma stratejileri değerlendirilmiştir. ASKS 1.0 ve 2.0 karşılaştırması ile ASKS öncelikli alanları ve 2014 sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasındaki örtüşen konular da çalışma kapsamında irdelenmiştir. Ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin değerlendirilmesi sürecine de değinilmiştir.

ABSTRACT

The Barcelona Convention, which was adopted in 1976, was revised in 1995 and it was decided to establish the Mediterranean Commission on Sustainable Development (MCSD).

MCSD is working on sustainable development issues in the Mediterranean, creating a regional sustainable development strategy and providing support in related implementations. The Mediterranean Strategy for Sustainable Development (MSSD), prepared in 2005, has been reviewed and revised in 2013. The new strategy was finalized at the 19th Conference of the Parties (COP19), which took place from 9-12 February 2016.

In the meantime, the details of the AEP study have been evaluated in order to provide an example for other international studies.

In the study, MCSD participants, their structure and working principles and strategies were mentioned. In addition, the Commission and its impact on Mediterranean Action Plan (MAP) studies, the development process and sustainable development strategies in the Mediterranean, have been evaluated. The overlap between MCSD 1.0 and 2.0 comparisons, the MCSD priority areas and 2014 sustainable development targets were also examined in the study. The details prepared for the AEP study to be an example in other international studies have been evaluated.

* Bu makale, 3-4 Şubat 2016 tarihleri arasında Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa, KKTC'de düzenlenen "Uluslararası Akdeniz'de Çevresel Güvenlik Sempozyumu" bildirisinden geliştirilerek, güncellenerek yazılmıştır.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma, “bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılayabilmek” olarak tanımlanmaktadır (WCED,1987). 25 Eylül 2015 tarihinde gerçekleşen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde Birleşmiş Milletler’in (BM) üye ülkeleri, 2030 yılına kadar yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele etmek ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (Şekil 1) kabul etmişlerdir. Bu konuda, 2000 yılında kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri ile tutarlı, 2012 yılında gerçekleşen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+20) çıktıları ile örtüşen, bütünsel bir yaklaşım içermesi önem taşımaktadır.

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (UNDP, 2015)

Akdeniz Havzası Temel Özellikleri

Sürdürülebilir kalkınma konusu, Akdeniz havzası için de büyük öneme taşımaktadır. Akdeniz, okyanus bağlantısı dar, su yenileme kapasitesi sınırlı, kapalı bir denizi olup, kirlilik konusunda da hassas bir bölgedir. Ilıman iklimi ile geniş ekosistem ve farklı türler için ev sahipliği yapmaktadır. Bölgedeki yatırım ve gelişimi olumsuz etkileyen çatışmalar, kalkınma düzeyleri ve ülkeler arasındaki yaşam standartları farklılıkları, aynı zamanda Akdeniz Bölgesi'nde sürdürülebilirliğin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bölgenin kırılgan yapısı, iklim değişikliği hassasiyet ile daha da artmış, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli Beşinci Değerlendirme Raporu'nda, iklim değişikliği tarafından etkilenen en hassas ekosistemler arasında Akdeniz havzası yer almıştır (UNEP, MAP, 2015b).

Akdeniz bölgesi, yüzyıllardır uygarlıklara ev sahipliği yapan, dünya üzerinde sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının bölgesel olarak uygulanabileceği alanlardan da birisidir. Bu durum, özellikle bölgenin ekonomik, sosyal ve çevresel olarak, doğal kaynakların kıtlığı ve Akdeniz kıyısındaki ülkeler arasında ekonomik ve sosyal kalkınmanın farklı düzeylerde olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, turizm ve kentsel gelişim, kıyı alanları için rekabet, politika ve yönetim zorlukları gibi bölgeye özgü bazı konular da öne çıkmaktadır (Hoballah, 2006: 157-167).

Akdeniz, uzun geçmişi, zengin doğal ve kültürel mirası ile Akdeniz, Afrika, Asya ve Avrupa arasında buluşma noktasıdır. Tunus ve Sicilya arasında, yaklaşık 400 metrelik eşikle ayrılan iki derin havzanın yer aldığı denizler grubundan oluşmaktadır. 21 ülke ile çevrili, dünyanın en uzun yarı kapalı bir denizidir (UNEP, MAP, 2005), (Algan, 1995: 39).

Akdeniz nüfusunun yarıdan fazlası, kıyı hidrolojik havzalarında yer alırken, yaklaşık üçte biri, kıyı bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Kıyı ülkelerin nüfusu 1970 yılında 276 milyon iken 2010 yılında 466 milyona çıkmıştır. Avrupa Birliği ve güney ve doğu Akdeniz ülkeleri, Akdeniz ülkeleri arasındaki nüfus dağılımını büyük ölçüde değiştirmiş olup 2025 yılına kadar 529 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (UNEP, MAP, 2015b).

Akdeniz ülkeleri arasında gelir eşitsizlikleri de devam etmektedir, 2000 ve 2009 yılları arasında yalnızca 6 Akdeniz ülkesinde ekolojik ayak izi azaltılabilmektedir (Plan Bleu, 2013).

Kıyı şeritleri boyunca kullanılabilir alanın sınırlı olması ile birlikte doğal kaynakların kıtlığı, yerleşim alanları ve ilgili ekonomik faaliyetlerin dağılımını da etkilemiştir. Kıyı bölgelerinde doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlamak, Akdeniz bölgesindeki gelişme, baskı ve eğilimler ile çevre bütünlüğünü korumaya çalışarak, kıyı nüfusu için yaşam kalitesini artırmak için son yıllarda birçok uluslararası, ulusal ve yerel çabalar olmasına rağmen, elde edilen sonuçlar da istenilen düzeyde değildir. Çarpık kentleşme, hızla büyüyen turizm, su kirliliği ve kıtlığı, kıyı sularının kirlenmesi, kıyı alanlarında biyolojik çeşitliliğin kaybı, orman alanlarının ve yaşam çevresinin azalması ile kesişen sorunlar, sürdürülemez üretim ve tüketim kalıpları ciddi problemler olarak ortaya çıkmaktadır.

2. AKDENİZ HAVZASINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

2.1. Akdeniz Eylem Planı (AEP)

1972 yılında Stokholm'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi konferansı sonrasında, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuş, 1973 yılında yapılan ilk konsey toplantısında alınan karar ile 1974 yılında "Bölgesel Denizler Programı" oluşturularak öncelikli alanın "Akdeniz" olması kararlaştırılmıştır (Algan, 1997: 17), (UNEP, MAP, 2015b).

1975 yılında, Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ile (16 Akdeniz ülkesi) Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından, Akdeniz Eylem Planı (AEP), 1976 yılında Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi) ve Protokolleri kabul edilmiştir.

Halen 21 Akdeniz Ülkesi (Arnavutluk, Bosna Hersek, Cezayir, Fas, Fransa, Hırvatistan, İspanya, İsrail, İtalya, Karadağ, G.Kıbrıs, Mısır, Libya, Lübnan, Malta, Monako, Yunanistan, Slovenya, Suriye, Tunus, Türkiye) ve Avrupa Birliği tarafından uygulanmasına devam edilmektedir. İlgili faaliyetler; hukuki boyut, kurumsal ve mali düzenlemeler ile Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınma olarak üç temel boyuttan oluşmaktadır (UNEP, MAP, 2005).

AEP tarafından Akdeniz Ülkeleri'ne; alternatif kalkınma modeli çalışmaları için kapasitelerinin geliştirilmesi, deniz kirliliğinin belirlenmesi ve kontrol edilmesi için çevre politikalarının tanımlanması, ve kaynakların tahsisi için seçeneklerin optimizasyonu konusunda yardım edilmesi amaçlanmıştır (Algan ve Dündar, 2004: 64).

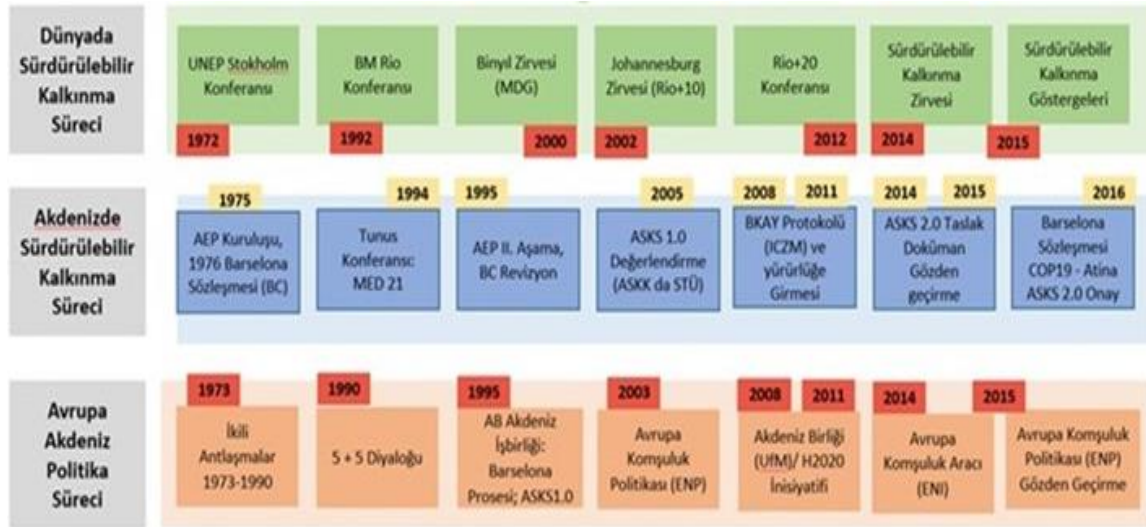
Süreçte, AEP çalışmaları bütünlük kıyı alanları planlaması ve yönetimine doğru kaymıştır. Bu kapsamda AEP'in öncelikleri; kara kökenli kaynaklardan gelen kirliliğin azaltılması, deniz ve kıyı habitatları ile tehdit altındaki türlerin korunması, denizcilik faaliyetlerinin daha güvenli ve Akdeniz deniz çevresinin daha bilinçli hale getirilmesi, kıyı alanlarında bütünlük planlamanın yoğunlaştırılması, istilacı türlerin yayılmasının izlenmesi, petrol kirliliğinin sınırlandırılarak acil müdahalenin sağlanması ve Akdeniz Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek olarak belirlenmiştir.

Çevre sorunlarının küresel düzeyde yeni boyutlar kazanması ve sürdürülebilir kalkınma ilkesinin gündemde daha fazla yer almaya başlaması, 1992 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda benimsenen kararların da etkisiyle, Akdeniz Eylem Planında ve planın hukuki çerçevesini belirleyen Barselona Sözleşmesi ile ek protokollerinde de değişiklik yapılmasını gerektirmiştir (Mengi ve Algan, 2003:104), (Hoballah, 2006: 157-167).

Akdeniz Eylem Planı'nın I. Aşaması, 1975-1995 dönemini kapsamaktadır. Bu Aşama süresince yapılan tüm etkinlikler ve alınacak önlemler, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişme politikalarının da karşılıklı etkileşim içinde bulunduğunu ortaya koymuştur (UNEP, MAP, 1994).

Taraf ülkelerce hazırlanan "Akdeniz Havzasının Geleceği" isimli rapor, ulusal çevre ve kalkınma senaryolarının senteziyle oluşturulmuş ve 1989 yılında akit taraflarca kabul edilmiştir. Bu raporda, havzada kalkınma ve çevre etkileşimi beş değişik senaryo ile değerlendirilerek, 2000 ve 2025 yıllarına ilişkin kalkınma eğilimleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca, raporda yer alan sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel bileşenlerinin karşılıklı etkileşimi ve geleceğe ilişkin senaryoların sistematik analizi de önem taşımaktadır.

1992 Rio Yeryüzü zirvesinde alınan kararların bölgesel düzeyde uygulanması amacıyla, 1994 yılında Tunus'ta düzenlenen "Akdeniz'de Sürdürülebilir Kalkınma/Akdeniz Gündem 21 Bakanlar Konferansı"nda ilk bölgesel Gündem 21 çalışması olarak Akdeniz Gündem 21 (MED 21) belgesi hazırlanmıştır (Mengi ve Algan, 2003: 104). Bu belge, Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınma konusunda, Barselona Sözleşmesi'ne taraf ülkelerin Eylem Planının ikinci aşamasını belirlemelerinde de yol gösterici bir rehber olmuştur. Dünya'da ve Akdeniz'de yaşanan, sürdürülebilir kalkınma tarihler süreci, Şekil 2'de şematik olarak verilmektedir.

Şekil 2. Dünya'da ve Akdeniz'de Sürdürülebilir Kalkınma Tarihsel Süreci (UNEP, 2014:3)

Akdeniz Eylem Planı'nın II. Aşaması, 1995 yılında alınan kararla "Akdeniz'in Deniz Çevresinin Korunması ve Kıyı Alanlarının Sürdürülebilir Kalkınması için Eylem Planı" adı altında uygulanmıştır (UNEP, MAP, 1995). Bu aşamada teknik, idari ve mali faaliyetler Barselona Sözleşmesi ve ilgili Protokollere uygun olarak sürdürülmüştür (Algan, 1997: 17-18).

3-6 Aralık 2013 tarihinde İstanbul-Türkiye'de yapılan Barselona Sözleşmesi 18. Taraflar Konferansı'nda (COP18), AEP II. Aşama'nın başarısı ve uzun vadeli sonuçları tartışılmıştır. Ayrıca, AEP II. Aşamasının güncellenmesi, AEP III. Aşama'nın başlatılması ve COP 19'a önerilmesi yönünde gerekli çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır. 18-21 Haziran 2013 tarihinde Barselona- İspanya'da yapılan MED POL odak grup toplantısında ise yeni dönem çalışma programı belirlenmiştir (UNEP, MAP, 2013).

2. 2. Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (ASKK)

1976 yılında kabul edilen Barselona Sözleşmesi, 1978 yılında yürürlüğe girmiştir. 1995 yılında yeniden düzenlenen sözleşmenin 4/2. maddesine göre ise Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (ASKK-MCSD) oluşturulması kararlaştırılmıştır (UNEP, MAP, 1995). Komisyonun çalışma usul ve esasları, 1995 yılında yapılan 9. Taraflar Toplantısı'nda (COP9) değerlendirilerek karara bağlanmıştır.

ASKK, Akdeniz ile ilgili sürdürülebilir kalkınma konularında çalışarak, bölgesel bir sürdürülebilir kalkınma stratejisi oluşturmak ve ilgili uygulamalarda destek sağlamak amacını taşımaktadır (ÇŞB, 2014), (Mengi ve Algan, 2003: 117). Barselona Sözleşmesi'ne Taraf Ülkeler, AEP kapsamında oluşturulan farklı çalışma grupları için bilgilendirme, endüstri, finansman, gösterge, kentsel gelişim, kıyı yönetimi, su talep yönetimi, turizm, ticaret, finansman ve yerel idare çalışmaları konularında ASKK tavsiyesi yayınlayarak adapte etmiştir (Mengi ve Algan, 2003: 120).

Komisyon, toplam 40 üyeden oluşmakta olup, bu üyelerin 22'sini Barselona Sözleşmesinin akit taraflarının üst düzey temsilcileridir ve hükümet temsilcileri Komisyonun daimi üyeleridir. Komisyonun çalışmalarına, çevre ve kalkınma ile ilgili karar verici ulusal kuruluşların temsilcilerinden 3, bilimsel gruplardan 3, yerel yönetimlerden 3, sosyo-ekonomik aktörlerden 3, çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından 3 ve konu ile ilgili danışmanlardan 3 temsilci olmak üzere, toplam 18 temsilci de katılmaktadır. Bu kişilerin seçimi de akit taraflar toplantılarında yapılmaktadır (UNEP, MAP, 1995), (IUCN, 2015).

Başkan, başkan yardımcısı ve raportörden oluşturulan yönlendirme komitesi, komisyonda görev yapmaktadır. Bu üyelerin seçiminde uygulanacak özel kriterler, Akdeniz'de çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularında faaliyet gösterme, coğrafi dağılımda denge ve hassas ada ekosistemlerinden olması olarak belirlenmiştir.

Yerel yönetimlerden, sivil toplum kuruluşlarından ve sosyo-ekonomik aktörlerden temsilciler bu kategorilerde yer almaktadır. Bu temsiliyet, komisyonun sürdürülebilir ve şeffaf olması, tam katılımcılık sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bölgesel çalışmaların ulusal bazda ve küresel uygulamalarda da örnek olması için yol gösterici olmaktadır.

Ayrıca, Barselona Sözleşmesi'nde belirlenen usullere uygun olarak hükümetlerarası kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşları da komisyonda gözlemci sıfatıyla yer alabilmektedir. (Algan, 1997: 17-18).

Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunda tüm üyeler eşit haklara sahiptir. Sekreteryaya görevi AEP Koordinasyon Birimi tarafından yapılmakta ve iki yılda bir toplanmaktadır (Mengi ve Algan, 2003: 120). Komisyon, yılda 2 defa tartışma toplantısı ve yıllık iş programı toplantıları düzenlemektedir.

Komisyonun STK'lar dahil çok katımlı yapısı, hem bölgesel işbirliği hem de işleyiş ve katılım açısından örnek teşkil etmektedir. Ayrıca çalışmalar, bölgesel sürdürülebilirlik açısından da önemlidir.

Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri

ASKK tarafından, 9 öncelikli alanda 34 öncelikli gösterge Akdeniz ülkeleri için belirlenmiştir.

1. Su kaynak ve talep yönetiminin bütünleşik olarak geliştirilmesi
2. Enerji talep yönetimi ve iklim değişikliği etkilerinin azaltılması
3. Uygun ulaşım yöntemleri ile sürdürülebilir ulaşımın sağlanması
4. Sürdürülebilir turizmin teşvik edilmesi
5. Sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi
6. Sürdürülebilir kentsel kalkınmanın teşvik edilmesi
7. Deniz ve kıyı alanlarının sürdürülebilir yönetiminin teşvik edilmesi ve kıyı alanlarının bozulmasının önlenmesi için acil yönetim planlarının hazırlanması
8. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma için dayanışma, taahhüt ve finansın güçlendirilmesi
9. İnsan gücü ve aktörlerin ilgisini ve katılımı artırma, güçlendirme, araştırma, eğitim, uygulama ve farkındalığın artması olarak sıralanabilir.

Ayrıca, İnsani Gelişim İndeksi (İGE) ve Ekolojik Ayakizi (EA) göstergeleri de sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu olarak incelenmiştir (Plan Bleu, 2016).

2000 ve 2012 yıllarında, Akdeniz ülkelerinin hiçbirisi "sürdürülebilir kalkınma alanında" (İGE> 0,8; EA<1,8) yer alamamaktadır. (Plan Blue, 2016).

Sürdürülebilirlik başlığı altında, sürdürülebilir kalkınmanın değerlendirilmesi için bir seri gösterge seçilmiştir (Tablo 1). Bu göstergelerde tanımlanan, alt parametrelere göre de ülkelerin sürdürülebilir kalkınma göstergeleri belirlenmektedir. Ekonomik, sosyal ve çevresel kriterlere göre sürdürülebilir kalkınma alanı da bu kriterlerden birisi olarak tanımlanmıştır.

Tablo 1: Akdeniz Stratejisi Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri (Plan Blue, 2013)

ASKS Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri	
Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Kriterler	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH-GDP)
	İnsani Gelişme Endeksi (İGE-HDI)
	Ekolojik Ayak İzi (EF-EAI)
	GDP, İGE, EA (İGE>0.8; EA<1.8, Sürdürülebilir Alan)
Su	Su Verimliliği Endeksi
	Toplam ve Sektörlere Göre Su Talebi, GDP'ye göre Karşılaştırma
	Yenilenebilir Kaynakların Kullanım Endeksi
	Kullanılabilir Su Kaynağına Erişimi olan Nüfusun Oranı (Toplam, kentsel, kırsal)
	Arıtma Sistemlerine Ulaşan Nüfusun Oranı (Toplam, kentsel, kırsal)
Enerji ve İklim Değişikliği	Enerji yoğunluğu (Toplam ve Sektörel)
	Enerji Dengesinde Yenilenebilir Enerjilerin Payı
	Sera Gazı Emisyonları
	Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmalarından Akdeniz Ülkelerinin Yararlanma Durumu
Ulaşım	GDP'ye Göre Motorlu Taşıt Yoğunluk Oranı
	Deniz ve Raylı Sistem Taşımacılığının Kaya Taşımacılığına Oranı
	Toplu Taşıma Oranları
Turizm	Uluslararası Turizm Gelirleri
	Toplam Turistik Tesisi Yatak Sayısının Deniz Kıyısında Olmayan Turistik Tesisi Yatak Sayısına Oranı
Kırsal Kalkınma ve Tarım	Tarımsal Nüfusun Kırsal Nüfusa Oranı
	Ekilebilir Arazi Kaybı
	İlgili Programlara Ayrılan Devlet Yardımları
	Organik Tarımda Kullanılan Kaliteli Tarım Ürünlerinin ve Tarımsal Araziye Oranı
Kentsel Kalkınma	Nüfusu 10.000 Üzeri Gündem 21 Süreci Başlatan Şehirler veya Kentsel Yenileme Programları
	Kişi Başına Üretilen Evsel Atık Miktarı ve Kontrolsüz Katı Atık Depolama Sahası Sayısı
	Hava Kalitesi
	İyi Konut Erişimi Olan Kentsel Nüfusun Oranı
Deniz ve Kıyı Alanları	Yapay Kıyı Şeridi Payı
	Gemilerden Kaynaklı Kirlilik
	Arıtma Sistmine Sahip Kıyı Kentsel Nüfus Oranı
	Kıyı ve Deniz Alanlarında Korunan Alan Yüzeyi
Dayanışma, Bağlılık ve Finansman	Akdeniz Ülkelerine Tahsis Edilen Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) Payının Artırılması
	AB Yardımlarından AB Akdeniz Ülkelerine Mali Akış
	Özel Sektöre Tahsis Edilen Banka Kredisine Alternatif Finansman Sistemler
	Toplam Vergi Gelirleri İçerisinde Yerel Vergi Oranı
Beşeri Sermaye ve Katılım	Daha Az Tercih Edilen Bölgeleri Desteklemek İçin Gerekli Kamu Mali Mekanizmaları
	Genç Okuryazarlık Oranı
	Kız / Erkek ilköğretim ve Ortaöğretim Kayıt Oranı
	GSYİH Yüzdesi Olarak Araştırma ve Geliştirme İçin Kamu ve Özel Sektör Harcamaları

2.3. Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (ASKS)

Kasım 2001'de Monako'da düzenlenen Barselona Sözleşmesi 12. Taraflar Toplantısı'nda (COP12), Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin sonuçları doğrultusunda, 21 Akdeniz ülkesi ve Avrupa Topluluğu Sürdürülebilir Kalkınma için Akdeniz Stratejisi hazırlama kararı almıştır (UNEP, MAP, 2015b).

2005 yılında düzenlenen 14. Taraflar Toplantısı'nda (COP14) kabul edilen "Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi" hazırlık çalışmaları ASKK tarafından koordine edilmiştir. Stratejide, enerji, kentsel gelişim, kıyı yönetimi, su, tarım, turizm, ulaşım, bilgi yönetimi, finansal strateji, idare, kapasite artırımı ve ortaklık konuları öncelikli alanlar olarak seçilmiştir.

Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma için Stratejisinin amacı Akdeniz bölgesinde güvenli bir sürdürülebilir gelecek için, stratejik bir politika çerçevesinin güçlü bir değerlendirme süreci üzerine inşa edilmesini sağlamaktır. Stratejinin arkasındaki gerekçeler ise sosyo-ekonomik ve çevresel hedefler arasındaki etkileşimlerin uyum ihtiyacı, bölgesel koşullar için uluslararası taahhütlere uyum, ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerine rehberlik etmek ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde paydaşlar arasında bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesidir. Bu nedenle, Strateji, çevre ve kalkınma arasındaki kesişen konulara odaklanmıştır. Sektörel, kurumsal ve yasal sınırlar çerçevesinde, turizm ve tarım gibi belli ekonomik sektörler yerine çevresel konular ile ekonomik ve sosyal zorluklar arasındaki bağlantıları vurgulayan sorunları öne çıkarmaktadır. Strateji aynı zamanda ulusal ve bölgesel aktörlere

ve paydaşlara çerçeve sunarak, bu sayede Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında verimliliğin gelişmesine de yol açmaktadır.

Stratejiye, sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele bağlamında yeşil ekonomiye özellikle odaklanılarak Sürdürülebilir Kalkınma Birleşmiş Milletler Konferansı (Rio+20) sonuçları da dahil edilmiştir. Aynı zamanda, bölgesel düzeyde, projelerin teşvik edilmesi, Akdeniz'in kuzey-güney kıyıları arasında artan işbirliğine odaklanılarak Akdeniz'de Horizon 2020 girişimi de başlatılmıştır (UNEP, MAP, 2015b).

ASKS 2016-2025 hedefleri ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin örtüşen alanları Tablo 2'de özetlenmektedir. Strateji, 2014 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 69. Oturumunda kabul edilen, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile tam olarak örtüşmektedir. (UNEP, MAP, 2015b),

ASKS hedefleri ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri karşılaştırıldığında; Stratejiye karşılık gelen hedefler şematik olarak verilmiştir. İklim değişikliği hedefi, Akdeniz için de öncelikli konu olarak ele alınmıştır.

Tablo 2: ASKS 2016-2025 Hedefleri ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Örtüşen Alanları (Plan Bleu, 2016:20).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri için Akdeniz Stratejisi	Önerilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2014)
1. Deniz ve kıyı alanlarında sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması	14
2. Kırsal kalkınmanın sürdürülebilir formları aracılığıyla kaynak yönetimi, gıda üretimi ve gıda güvenliğinin teşvik edilmesi	2, 6, 15
3. Sürdürülebilir Akdeniz şehirlerinin planlanması ve yönetimi	11, 7
4. Akdeniz için öncelikli bir konu olarak iklim değişikliğini ele alınması	13
5. Yeşil ve mavi ekonomiye doğru geçiş	8, 9, 12
6. Sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi için yönetişimin iyileştirilmesi	16, 17
Sosyal konularla ilgili kesişen sürdürülebilir kalkınma hedefleri	1, 3, 4, 5, 10

Akdeniz Stratejisi Hedefleri Çerçevesinde, ilgili konularla bağlantısını sağlamak amacıyla, stratejik hedeflerin her biri için stratejik yön belirlenmiştir (UNEP, MAP, 2015b:11).

Sürdürülebilir Akdeniz şehirlerinin planlaması için;

1. Çevre üzerindeki baskıları azaltmak, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumu artırmak için bütünleşik ve entegre mekansal planlama süreçlerinin yanı sıra ilgili kural ve yönetmeliklere uyumun geliştirilmesi gibi diğer araçların uygulaması,
2. Katılımcı ve bütünleşik insan yerleşimlerinin planlanması ve yönetimi için kapsayıcı kentleşmenin teşvik edilmesi ve kapasitenin güçlendirilmesi,
3. Akdeniz tarihi kentsel alanların korunması ve rehabilitasyonunun teşvik edilmesi,
4. Ekonomi içerisinde sürdürülebilir atık yönetiminin teşvik edilmesi,
5. Kentsel alanlarda sürdürülebilir hareketlilik ve erişilebilirlik ile ulaşım için talebi azaltacak kentsel mekansal desen ve teknolojik seçeneklerin teşvik edilmesi,
6. Ekolojik ayak izini azaltılmasına katkıda bulunmak için yeşil binaların teşvik edilmesi,
7. İklim değişikliği dahil olmak üzere doğal ve insan kaynaklı etkilerden kaynaklı riskleri azaltmak için kentsel dayanıklılığın artırılması;

Akdeniz için öncelikli konu olarak iklim değişikliği hakkında;

1. Doğal ekosistemlerin iklim değişikliğine uyum ve azaltımı yoluyla iklim değişikliği ile mücadele edilmesi ve karar vericinin bilinçlenmesi için kapasitenin artırılarak, farkındalığın yükseltilmesi, 2. İklim esnek ve iklim uyumlu alımın hızlandırılması,

3. Uluslararası ve yerli mekanizmalar da dahil olmak üzere, acil iklim finansmanı mekanizmalarının kullanılarak, özel sektör ve finans sektörlerinde katılımın artırılması,

4. Özellikle enerji sektöründe, ulusal ve yerel kalkınma çerçevesinde iklim değişikliği etkilerini anlatabilmek için kurumsal, politika ve yasal reformlarla teşvik edilmesi;

Yeşil ve Mavi ekonomiye doğru geçişte;

1. Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sosyal içeriği artırmak için özellikle gençlere ve kadınlara tüm çevre dostu ve uygun işlerin sağlanması,

2. Kalkınma, ilerleme ve iyileşmenin ölçülmesi ve tanımlamalarının gözden geçirilmesi,

3. Sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarının teşvik edilmesi,

4. Çevre dostu ve sosyal yenilik içeren ürünlerin teşvik edilmesi,

5. Sürdürülebilirlik ilke ve kriterlerinin, kamu ve özel sektör yatırımları ve karar verme süreçleri içinde kullanımının teşvik edilmesi

6. Sosyal ve çevresel dışsallıkları azaltmak için ürün ve hizmetlerin gerçek, çevresel ve sosyal maliyetini entegre eden yeşil ve daha kapsayıcı pazar sağlanması olarak belirlenmiştir.

ASKS Öncelikli Alanları ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (2014) Karşılaştırılması

Tablo 3'de yer alan, ASKS 2.0 ve ASKS 1.0 değerlendirmesine bakıldığında; siyah kutularda, ASKS 1.0 öncelikli alanları doğrudan odak alanında, gri kutularda; ASKS 1.0 öncelikli alanları dolaylı olarak odak alanında bulunmaktadır. Değerlendirmeler kıyaslandığında, iklim değişikliği, enerji yoğunluğu, su kaynakları ve sürdürülebilir turizm çevresel hedeflerinde, durumun beklenenden daha kötü, elektrik, temiz suya erişim gibi 2005 hedeflerinin bazılarında ise durumun daha iyi olduğu görülmektedir. Bu karşılaştırmada, iklim değişikliğine uyum ve yeşil ekonomi ise ortaya çıkan öncelikler olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Sürdürülebilir Kalkınma İçin ASKS 1.0 ve ASKS 2.0 Karşılaştırması (UNEP, 2014:3)

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Odak Alanları	ASKS 2.0 Odak Alanları ve Öncelikler						
	Su	Enerji ve İklim Değişikliği	Ulaşım	Turizm	Tarım ve Kırsal Kalkınma	Kentsel Kalkınma	Deniz ve Kıyı Alanları
1. Yoksulluğun Giderilmesi							
2. Sürdürülebilir Tarım, Gıda Güvenliği ve Beslenme							
3. Sağlık ve Nüfus Dinamikleri							
4. Nitelikli Eğitim							
5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi							
6. Temiz Su, Atıksu ve Halk Sağlığı							
7. Erişilebilir Temiz Enerji							
8. Ekonomik Büyüme							
9. Sanayi, Yenileşim ve Altyapı							
10. Eşitsizliğin Azaltılması							
11. Sürdürülebilir Şehirler ve İnsan Yerleşimleri							
12. Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim							
13. İklim Değişikliği							
14. Deniz Kaynakları, Okyanus ve Denizlerin Sürdürülebilir Kullanımı ve Korunması _Sudaki Yaşam							
15. Ekosistemler ve Biyoçeşitlilik _Karadaki Yaşam							
16. Barış, şiddet içermeyen toplum, hukuk kuralları ve yetenekli kurumlar							
17. Uygulama Araçları/ Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Ortaklık							
	Yatay Alan: Yönetişim						
	Yatay Alan: Uygulama, ortaklık ve izleme alanı						

ASKS'ye göre sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde, çevre ve sosyo-ekonomik kalkınma üzerine odaklanılmıştır. Belirlenen amaçlarına göre strateji hedefleri, 2014 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile örtüşen başlıklarda kabul edilen taahhütler bulunmaktadır. Bu hedeflere göre belirlenen maddeler Tablo 4'de özetlenmiştir.

Tablo 4: Sürdürülebilir Kalkınma için Akdeniz Stratejisi Hedefleri (UNEP, MAP, 2015b:s:12)

Amaç	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2014
1	2020 yılına kadar, ulusal ve uluslararası hukuka uygun olarak ve mevcut en iyi bilimsel bilgilere dayanarak, kıyı ve deniz alanlarının, en az %10 korunması 2020 yılına kadar, etkili ve sürdürülebilir maksimum üretebilir seviyede ve kısa zamanda mümkün balık stoklarını geri kazanımı, aşırı avlanma, yasadışı, bildirimsiz ve kural dışı balıkçılık ve tahrip edici balıkçılık uygulamalarının sona erdirilmesi
2	2020 yılına kadar tehdit altındaki türlerin yok olmasının önlenmesi ve korunması
3	2030 yılına kadar tüm ülkelerde, katılımcı, sürdürülebilir ve entegre insan yerleşim planlaması ve yönetimi için kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşme için kapasite geliştirilmesi 2030 yılına kadar, atık oluşumunu büyük ölçüde önlenmesi, azaltılması, geri dönüşüm yoluyla azaltılması ve yeniden kullanılması
4	2030 yılına kadar enerji verimliliğinde iyileşmenin bölgesel oranında iki kat artırılması
5	2025 yılına kadar Akdeniz ülkelerinin çoğunluğu yeşil satın alma veya sürdürülebilir kamu ihale programlarının uygulanması
6	2025 yılına kadar Akdeniz ülkelerinin üçte ikisinde Aarhus Sözleşmesi'nin kabul edilmesi

Bu hedeflere göre ise tüm ulusal ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirmesi genel olarak stratejide yer almaktadır. Stratejinin etkin bir şekilde uygulanması için AEP sistemi içinde ve dışında ulusal eylem ve bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi için gerekli fırsatlar için önerilen eylemler, rehberlik ve yönlendirmelerin de komisyon tarafından sağlanması amaçlanmaktadır.

2.3.1. Stratejinin Uygulanması Üzerine Değerlendirmeler

Sürdürülebilir Kalkınma için revize Akdeniz Stratejisi 2016-2025, gözden geçirme sürecinde, öncelikle 2005 ve 2011 yılları arasındaki uygulamalar, daha sonra da ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin bölgesel stratejilere etkisi üzerine odaklanılmıştır.

2011 yılında yapılan toplantıda, Stratejinin uygulanmasında beş yıllık değerlendirme sonuçları da (UNEP (DEPI)/MED WG.358/4) sunulmuştur.

Strateji, mümkün olduğunca, diğer programları, ortaklık ve girişimleri, uygulanabilir sinerji fırsatlarını ve bu sinerjide ortaya çıkabilecek yöntemleri içermelidir. İş dünyası, yerel yönetimler ya da onların temsilcileri, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları, ulusal düzeyde ve komisyon düzeyinde strateji çalışmalarına daha fazla katılmalıdır. Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren uluslararası ve bölgesel kuruluşlar arasındaki sinerjinin geliştirilmesi de girişimlerin olumlu sonuçlanması ve belirsizliklerin azaltılması için kolaylaştırıcı olacaktır (UNEP, MAP, 2015b).

2.3.2. Akdeniz Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Değerlendirme Süreci

Strateji değerlendirmesi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İnceleme süreci Şubat 2014 yılında başlatılarak bir danışma belgesi hazırlanmıştır. Bu belgenin ortaya çıkmasında, geniş bir değerlendirme sonrası, ele alınacak vizyon ve konulara odaklanılarak, Nisan 2014 yılında tamamlanmıştır. Haziran 2014 yılında Malta'da ASKK Yönlendirme Kurulu toplantısında, komite tarafından yeni strateji için, daha sonra Stratejinin altı genel amacını oluşturacak olan yeni temalara dayalı vizyon ve yapı önerilmiştir. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Çalışma Grubunun 2014 yılı önerisiyle altı tema ile hazırlanan konular arasında gruplaşma oluşturulmuştur. Barselona Sözleşmesi 18. Taraflar Toplantısı'nda (COP18) alınan karar ile Yönlendirme Komitesi tarafından gözden geçirilen Stratejide, çevre ve sosyo-ekonomik kalkınma arasındaki etkileşim üzerinde odaklanması gerektiği de vurgulanmıştır. İkinci aşamada, ilk aşamada alınan geri bildirimler doğrultusunda revize Strateji hazırlanmış, Haziran 2015 toplantısında Fas'da sunulmuştur. Son aşamada ise taslak Strateji revize edilerek, nihai onay Şubat 2016 yılında yapılan toplantıda alınmıştır (UNEP, MAP, 2015b).

2.4. Akdeniz Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri

ASKK, Ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejilerini gözden geçirmek, değerlendirmek ve temel bilgileri oluşturmak amacıyla, ilgili politika çerçeveleri ve süreçlerinin yanı sıra düzenlemeleri teşvik etmek, ülkeler tarafından alınan eylem ve izleme çalışmaları hakkında bilgi toplamak ve analiz etmek, gerekli değişiklikleri yapmak için taraf ülkelere ait bilgileri sekreteryadan istemiştir. Elde edilen veriler ile uluslararası, bölgesel ve ulusal web siteleri aracılığıyla toplanan bilgilere de dayalı olarak, taslak ülke profilleri hazırlanmıştır.

Belirli ulusal strateji ve ulusal gündemi 21'lere ek olarak, ekonomik kazanım ve büyüme stratejileri, yoksulluğun azaltılması ve sosyal kalkınma stratejileri, çevre koruma ve yönetimi için stratejiler ile sözleşme odaklı stratejiler gibi sürdürülebilir kalkınma içerik ve konularını kapsayan stratejik çerçeveler ve ilkeler üzerinde çalışılmıştır (Hoballah, 2006: 157-167).

Akdeniz bölgesinde, hazırlanan farklı stratejik çerçeveler, eylem programları veya eylem planları sürdürülebilir kalkınma konuları ve ilkelerini de içermektedir. Bölgenin bu açıdan gruplar halinde değerlendirilmesine bakıldığında;

- ✓ Sürdürülebilir kalkınma veya Gündem 21 için bir ulusal strateji veya stratejik planı olan ülkeleri: Fransa, İsrail, Yunanistan, Karadağ, Malta, İspanya ve Tunus,
- ✓ Sürdürülebilir kalkınma için ulusal çevre stratejileri hazırlayan ya da ulusal strateji veya çevre ve sürdürülebilir kalkınma planları olan ülkeler: Cezayir, İtalya, Fas,
- ✓ Ulusal Çevre Eylem planları (UÇEP) bulunan ülkeler: Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Lübnan, Slovenya, Suriye, Türkiye olarak sınıflandırılabilir.

Tüm Akdeniz havzasında etrafında, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, farklı isimler altında, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili pek çok doküman bulunmaktadır. Çoğu ülke artık kendi ulusal stratejisini hazırlamak için teşvik edilmektedir. Genellikle Dünya Bankası ve UNDP desteğiyle hazırlanan programlarda, hazırlanan sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin, sosyal ve ekonomik açıdan önemi artmış, özellikle UÇEP çalışmaları ile eşdeğer olan çalışmalar gündeme gelmiştir.

3. SONUÇ

ASKK, ulusal ve bölgesel düzeylerde sürdürülebilir kalkınma kavramının desteklenerek, Akdeniz'de sürdürülebilir kalkınma için uzlaş, katılımcı yaklaşım ve katılımı güçlendirmeyi hedeflemiştir. İnsan ve mali kaynaklar açısından son derece sınırlı olanaklara rağmen, kapasite geliştirme yoluyla da ülkelerin ve STK'ların, öğrenme sürecine katkıda bulunmuştur.

ASKS, hazırlık süreci ve değerlendirmeleri ile hükümetler ve organizasyonlar, Akdeniz'de sürdürülebilirlik sorunları, riskleri ve çözüm önerileri ile yüz yüze gelmişlerdir. Ayrıca ilgili eylemlerle, tedbirler ve araçlar açısından bölge halkının kendi ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olunması da sağlanmıştır. Bu başarılı sonuçlar siyasi gündemde ve bölgesel çalışmalarda sürdürülebilirliğin daha fazla öne çıkmasını sağlamıştır. Çeşitli bölgesel ve ulusal programlar buna göre revize edilmiştir.

Sürdürülebilirlik yolunda ilerleme yavaş olsa da, gerekli politika reformları ve değişim kültürü giderek Akdeniz'de daha etkin bir bölgesel ve ulusal sürdürülebilir kalkınma stratejisinin uygulanmasını, sürdürülemez üretim ve tüketim kalıpları yerine sürdürülebilir üretim tüketim kalıplarının bölgede öne çıkmasını sağlayacaktır. İklim değişikliği konusunda sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yer alması, Akdeniz Ülkeleri'nin geleceği açısından hem sürdürülebilirlik hem de iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının azaltılması ve uyum sağlanması açısından da önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Algan, N., (1995), Bölgesel Çevre Yönetiminde Model Arayışları: Akdeniz, T.C. Çevre Bakanlığı, Çevre Yazıları-8, Ankara, Sayfa:25-40.

Algan, N., (1997), Akdeniz Eylem Planı, Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye, MHB Yıllığı, Ankara.

Algan, N., ve DüNDAR, A., (2004), Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler, TÜBA Yayınları, Ankara.

Hoballah, A., (2006), Sustainable Development In The Mediterranean Region, Natural Resources Forum 30, Sayfa: 157-167.

IUCN, (2015), www.iucn.org/about/union/secretariat/offices/iucnmed/events/?21477/Review-and-Discussion-of-the-Mediterranean-Strategy-for-Sustainable-Development-Marrakesh-9--11-June-2015.

Mengi, A. ve Algan, N., (2003), Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği, Siyasal Kitabevi, Ankara.

UNEP, MAP, (1994), http://195.97.36.231/dbases/webdocs/BCP/MAPPhaseI_eng.pdf, (20.03.2015).

UNEP, MAP, (1995), http://195.97.36.231/dbases/webdocs/BCP/MAPPhaseII_eng.pdf, (20.03.2015).

UNEP, MAP, (1995), UNEP(OCA)/MED IG.5/16

- UNEP, MAP, (1996), UNEP(DEPI)/MED WG. 120/4, 20/12/1996
- UNEP, MAP, (1997), UNEP(DEPI)/MED WG. 124/5, 08/05/1997
- UNEP, MAP, (1998), UNEP(OCA)/MED WG.140/3, 26/09/1998
- UNEP, MAP, (2002), UNEP(DEC)/MED WG.188/4, 18-19/02/2002
- UNEP, MAP, (2003), UNEP(DEC)/MED WG.217/4, 22/05/2003
- UNEP, MAP, (2004), www.unep.org/regionalseas/programmes/unpro/mediterranean/instruments/r_profile_med.pdf (12.03.2015).
- UNEP, MAP, (2013), UNEP(DEPI)/MED WG. 379/10, 28/05/2013
- UNEP, MAP, (2014), www.unepmap.org/index.php?module=content2&catid=001001002, (27.03.2014).
- UNEP, (2014), Review of the MSSD Consultation Document, Sayfa: 3, (08.12.2015).
- UNEP, MAP, (2015a), http://195.97.36.231/dbases/webdocs/BCP/MAPPhaseII_eng.pdf, (20.03.2015).
- UNEP, MAP, (2015b), www.unepmap.org/index.php?module=content2&catid=001001002, (18.08.2015)
- UNEP, MAP, (2015), UNEP(DEPI)/MED WG.416/3, 11/05/2015.
- UNDP, (2015), www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/post-2015/sdg-overview/, (25.12.2015)
- Plan Bleu, (2015), www.planbleu.org/sites/default/files/upload/files/tentative_agenda_consultation_workshop_MSSD_Review_TWG_1_2_4.pdf, (17.10.2015).
- Plan Bleu, (2016), www.planbleu.org/sites/default/files/publications/mssd_2016-2025.pdf, (21.06.2016)
- WCED, (1987), Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, World Commission on Environment and Development.